

УДК: 94(477.85),18”(092)

Георгій Кожолянко
(Чернівці)

**ІДЕЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ
ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У КОНТЕКСТІ
СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ В ОЦІНЦІ ЕТНОЛОГА
ВОЛОДИМИРА ШАЯНА**

У статті досліджуються ідеологічні та педагогічні погляди Григорія Сковороди в оцінці В.Шаяна. У працях, присвячених творчості Г.Сковороди, В.Шаян показав його внесок у розвиток світової філософської та педагогічної науки.

Ключові слова: етнолог, філософ, національна педагогіка, духовність, світогляд, нація, українська віра, культура.

Володимир Шаян – український етнолог, філософ, мовознавець, дослідник проблем дохристиянських вірувань українців, перспектив розвитку національної культури і становлення нації. Ним проведено один з перших аналізів пам'ятки давньої української писемності «Велесової книги». Важливою заслугою цього українського вченого, який більшу частину свого творчого життя провів у еміграції (Англії), є дослідження коренів давньої (етнічної) української віри, походження та розвитку української культури.

В.Шаян присвятив дослідженню творчості Григорія Сковороди ряд праць: «Сковорода – етик і соціолог»¹, «Григорій Сковорода – Лицар Святої Борні»², «Етичні, соціологічні і педагогічні погляди Григорія Сковороди. (Ідеологічно-філософські дослідження)»³, «Сковорода й духовне обличчя України у XVIII ст.»⁴ та ін.

Оцінюючи знання власної історії, культури, значення власної правди у житті народу, В.Шаян у праці «Проблема української віри. (Історіософський есей із циклу «Основи»)» писав, що український народ «...навчиться її у втіленні філософа Григорія Сковороди»⁵.

У XX ст. були непоодинокі спроби вчених зробити з Г.Сковороди російського філософа через мову, яку він застосовував у своїх творах. З цього приводу Володимир Шаян писав: «Немов призабули якоесь один, прозорий, вимовний і безсумнівний факт. Сковорода навчав на Україні, українців, саме на Україні і саме українців. Навчав свій нарід на своїй землі... Мова Сковороди – це мова українських учених 18-го століття. Якби Сковорода писав по-грецьки або по-латині, то був би теж українським, а не латинським філософом, бо немає ані «латинського» народу, ані «староцерковного». У віршах мова Сковороди наближається до народної і в цьому напрямі Сковорода є передвісником Котляревського.

Шевченко писав навіть по-російськи. Писав про українські справи, щоб і на Росію впливати украї-

нським духом правди і волі. Тим більше смішні були би спроби зробити російським філософом Сковороду на основі його мови. Яка ж інша могла бути для цього основа, коли він на словах не раз заявляє про свою любов до своєї батьківщини, а на ділах складає своєму народові «жертву цілопалення»⁶.

У праці «Етичні, соціологічні і педагогічні погляди Григорія Сковороди (Ідеологічно-філософські дослідження)» В.Шаян наводить приклади з висловлювань відомих діячів культури і політикуму України з оцінкою та використанням праць Г.Сковороди. Так, наприклад, ідеолог українського націоналізму Д.Донцов часто цитував Григорія Сковороду і підкреслював, що в його творах є міцна основа для традиційних цінностей українського національного світогляду. І.Котляревський, І.Квітка-Основ'яненко, М.Костомаров, П.Куліш, Т.Шевченко були учнями Г.Сковороди. Власне, сам Шевченко неодноразово про це писав у своїх творах.

Г.Сковорода був природженим педагогом і педагогічну справу любив, для неї жив. Але його педагогічні погляди, які на століття випереджали епоху, неминуче доводили до конфліктів зі шкільним керівництвом, через що неодноразово доводилось залишати викладацьку справу. Він змушений покидати школу за школою, аж поки, нарешті, не переходить до мандрівного способу життя, навчаючи і виховуючи як дітей, так і дорослих. У такий спосіб, зазначає Володимир Шаян, він перетворився у Великого Учителя цілої нації, що творить її історію.

Серед новітніх педагогічних поглядів Григорія Сковороди був метод безпосереднього індивідуального контакту вчителя з учнями через ведення розмов на різноманітні теми, які б дали можливість виявити здібності окремих учнів у тій чи іншій ділянці життя. У той час такі розмови між учителем та учнем вважались нижче гідності педагога і, відповідно, заборонялись.

Відомо, що педагогіка ніколи не була науково незалежною чи самостійною. Вона завжди ґрунтувалась на нормах моралі, соціології, релігії, а в цілому – на світогляді нації. Завданням педагога було довести дитину до певного стандарту поведінки, якостей характеру, світогляду, думання і знання. Цей стандарт був різний у різні епохи, у різних націй. Для вчителя цей стандарт був визначений тими нормами цінностей даного суспільства, які були загальнообов'язковими й усталеними.

Григорій Сковорода належав до того типу мислителів і педагогів, що творили нову соціологічну систему, і саме в цьому його історична велич.

Найперше, що відзначає Володимир Шаян, це розробка Г.Сковородою основних норм національної педагогіки. Основні засади національної педагогіки визначаються через визначення ідеального образу українця як людини і як члена нації. Іде-

ал українця повинен бути відмінним від ідеалу інших національностей. Якщо народ не має свого ідеалу, то він повинен взяти за зразок якийсь інший для наслідування. Проте при цьому слід враховувати завдання української національної педагогіки через площину реальностей української нації і держави. Саме теоретичні положення та висновки педагогічного вчення Сковороди можуть знадобитися в усвідомленні нашого національного і державного ідеалу, національного світогляду.

Г.Сковорода стоїть на захисті вроджених здібностей і таланту дитини, а слідом за цим і відповідних нахилів до праці, оскільки в тодішньому суспільстві переважали ідеї станового розвитку людини й набуття здібностей. Існує багато прикладів з життєвої практики, коли вихідці з сільського середовища ставали відомими у науці й мистецтві людьми, що підтверджує думки Г.Сковороди. «Вроджений талант, – за вченням мислителя і педагога, – це утаєна іскра Бога, це Божественний первень її душі, це сам Бог»⁷.

Володимир Шаян вказує, що було б грубим спрощенням розуміти це вчення тільки в сенсі «природної вродженості таланту», у сучасному розумінні цього слова. В розумінні Григорія Сковороди ця Таємна Сила, що породжує і проявляє в людині Талант, – це жива, Божественна іскра, сам Бог. У праці «Азбука світу» Г.Сковорода пише: «Ця Божественна сила в чоловіці, що пробуджує в ньому нахил до знання, називалася в старовинних єгиптян «Ізіс», у греків «Архена», у римлян «Мінерва», себто – «Натура». Природа називалася також «Геніос», «Геніус», Ангел Природи називався теж «Тхеос» – «Бог»⁸.

На думку Г.Сковороди, основне завдання педагога – це розвинути і плекати, – так як садівник плекає яблуньку, – притаєні, вроджені здібності, що можуть проявитись назовні. Відповідно, педагог повинен пізнати й добре вивчити найкращу сторінку характеру і здібностей дитини, її найкращу можливість розвитку і, після цього цей талант плекати, розвивати та довести його на найвищі можливі для даної одиниці висоти розвитку. Цей принцип встановлює виховання індивідуальне, чи групове, за лінією спеціалізації таланту й придатності до майбутнього знання, тобто до виконання певної праці. Це звання має відповідати здібностям і характерові людини, і тільки тоді вона може бути повністю щасливою.

Григорій Сковорода у праці «Азбука світу» писав, що «суспільні нещастя постають із того, що люди беруться не за своє діло. Воєнну чоту веде часто той, кому треба сидіти в оркестрі. Смішно, коли вовк грає на сопілці. Смішно, коли ведмідь танцює. Але коли вовк став уже пастухом, ведмідь монахом, а лошак радником, – це вже не жарти, а біда.

Великі суспільні нещастя виникають з того, що люди беруться виконувати звання у погоні за грішми. Якщо виконувати звання у суперечність з

Природою, то це веде до внутрішнього неспокою, нудьги, а деколи і до самогубства.

Краще бути природним котом, ніж левом із осялячо природою»⁹.

Володимир Шаян зазначає, що етичні та соціологічні погляди Григорія Сковороди можуть і повинні стати основою для нових соціологічних концепцій. Він дивується, що вже більше півтора століття минуло з часу смерті великого філософа, а його ідеї не знайомі широкому загалу, вони не захопили свідомість народу.

Твори Григорія Сковороди вчать, що основна творча сила – у Людині, а це означає, що вона міститься у людській душі, – це її внутрішнє щастя. Щастя не в матеріалістичному розумінні цього слова, а правдиве, внутрішнє щастя, яке має джерело у свідомості того, що людина виконує своє призначення, йде правильним шляхом, долаючи крок за кроком великий шлях.

Г.Сковорода стояв на позиції, що основою розвитку людини є вроджені можливості й здібності, але разом з тим для їх реалізації потрібно дбайливо виховувати світогляд людини як основний засіб вироблення характеру.

Володимир Шаян вказує, що новизна та український характер вчення Г.Сковороди простежуються в його розумінні праці і мотивів праці.

Праця є благословенням і щастям самих для себе. Вона не вимагає для себе ніякої іншої нагороди. Вона приємна сама в собі так, як збирання меду є для бджоли працею і щастям рівнозначно. Але це не всяка праця, а праця, що забезпечує людині її розвиток і її щастя.

Праця для людини – а не людина для праці. Саме в цьому – основа революційного розуміння праці Григорієм Сковородою. Працю слід пристосовувати до людини, а не людину до праці.

Очевидно, зазначає Володимир Шаян, людина мусить бути щасливою у праці: «Кожна людина рівна у праці всім іншим тим, що в ній вона повинна бути повна щастя. Чи вона подібна до малого чи великого збанка, – вона повинна бути повна радості і щастя.

Ідеальне суспільство, чи нація, це була б, отже, спільнота радісної творчої праці і щастя. Така праця забезпечує розвиток одиниці і, очевидно, цілої спільноти, – при всій різномірності людських здібностей, замилювань і їх застосування у їх різномірній праці спільноти – забезпечена спільним щастям у праці.

Це найблагородніше розуміння праці, яке я зустрів у всесвітній філософії. Рівночасно це єдиний правильний вислід і висновок у напрямі цінностей в ідеалістичній філософії людства»¹⁰.

Григорій Сковорода часто висловлював свої погляди й вчення у формі байок. Байки Сковороди – не тільки популярна й доступна ілюстрація його вчення, але й зміст і виклад. Така форма викладу створює необхідність розглядати й аналізу-

вати його байки як філософські твори. Найбільш виразно філософський зміст байок простежується в «Азбуці світу».

Володимир Шаян порівнює педагогічне вчення Г.Сковороди з педагогічними поглядами Руссо, але вказує, що Сковорода піднявся значно вище у своїх педагогічних поглядах на виховання людини: «Руссо твердить, що людина з природи добра. Г.Сковорода не зробив такої помилки. Кожна людина родиться із вродженими нахилами чи здібностями...

Даремно також шукати в Руссо тих висот ідеалістичного героїзму, що зустрічаємо у вченні Сковороди. Руссо здобув всесвітню славу своїми педагогічними вченнями. Багато з його поглядів мусів пізніше виправляти Песталоцці, що – витягнувши з них практичні висновки – поклав підвалини під новітню педагогіку.

Із тверджень Г.Сковороди не треба нічого спростовувати і саме тим він різниться від Руссо. Погляди Г.Сковороди знаходять своє блискуче підтвердження в новітній психології і медицині. Людина родиться із засновками своїх здібностей, отже, їх можна розвивати далі та пристосовувати до означеного значення. Твердження Сковороди не тільки чудово витримують пробу історії, але й можуть стати підвалиною для справді нової педагогіки»¹¹.

Володимир Шаян вважав, що уважне й детальне вивчення філософії Григорія Сковороди у зв'язку з розвитком світової філософської та педагогічної науки, порівняльний аналіз і оцінка вимагають не тільки окремих праць, а й розвиненого Сковородознавства. З гіркотою він констатує, що історія всесвітньої педагогіки нічого не знає про Г.Сковороду.

Отже, можна говорити, що Г.Сковорода був «пробудником пробудників». Відродження і пробудження української нації нового часу насправді починається від Григорія Сковороди.

На думку Володимира Шаяна, погляди Сковороди не тільки випередили на добрих два століття розвиток української духовності, не тільки витримали випробування історії, але й з гідністю представляють глибокі етичні цінності українського світоглядання і світогляду.

¹ Шаян В. Сковорода – етик і соціолог // Краківські вісті. – 1944, жовтень.

² Шаян В. Григорій Сковорода – Лицар Святої Борни // Орден. – Аугсбург. – 1945. – №2.

³ Шаян В. Етичні, соціологічні і педагогічні погляди Григорія Сковороди. (Ідеологічно-філософські дослідження). У кн.: Віра предків наших. – Гамільтон, 1987. (Перше і друге видання здійснено у Лондоні у 1959 – журнал «Орден», 1961 – журнал «Визвольний шлях»).

⁴ Шаян В. Сковорода й духовне обличчя України у 18му сторіччі. У кн.: Віра предків наших. – Гамільтон, 1987.

⁵ Шаян В. Сковорода – етик і соціолог // Краківські вісті. – 1944, жовтень, с. 6.

⁶ Шаян В. Віра предків наших. – Гамільтон, 1987. – С. 481-482.

⁷ Шаян В. Етичні, соціологічні і педагогічні погляди Григорія Сковороди... – С. 502.

⁸ Там само.

⁹ Там само. – С. 504.

¹⁰ Там само. – С. 506-507.

¹¹ Там само. – С. 522.

Summary

*George Kojolianko
(Chernivtsi)*

Ideen-pädagogische Sichten von Hryhorij Skovoroda im Kontext des Werdens und der Entwicklung der ukrainischen Nation in der Bewertung vom Ethnologen Wolodymyr Schajan

Im Artikel werden ideen-pädagogische Sichten von Hryhorij Skovoroda in der Bewertung vom Ethnologen Wolodymyr Schajan erforscht. W. Schajan hat in den Werken, die dem Schaffen von Hryhorij Skovoroda gewidmet sind, einen Beitrag zur Entwicklung der Philosophie und Pädagogik in der Welt gezeigt.

Schlüsselwörter: Ethnologe, Philosoph, Nationalpädagogik, Geistigkeit, Weltanschauung, Nation, ukrainischer Glaube, Kultur.

УДК 94(09): 821. 161. (477. 83) „XIX”

*Володимир Галик
(Дрогобич)*

ТУРКІВЩИНА В ГРОМАДСЬКІЙ ТА НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА ФРАНКА

У дослідженні відбита суспільна й наукова діяльність Івана Франка на поприщах Турківщини, на основі чого, проаналізовані історико-краснавчі й етнографічно-фольклорні аспекти дослідницької діяльності письменника відносно окремих населених пунктів Турківщини. На основі суспільної діяльності й наукового спадку І.Франка розкрито й розглянуто історичні, територіально-адміністративні процеси, які тут відбувалися, особливості релігійного й духовного життя, соціально-економічні відносини, в окресленому регіоні.

Ключові слова: Іван Франко, Турківщина,

Ім'я та праці Івана Франка сьогодні широко відомі в Україні. Нагромадилася і певна література про його внесок у розвиток національної історичної науки як складової української гуманістики. Видається, що дослідники життєвого і творчого шляху Івана Франка відзначають важливість